

ઉત્તર ગુજરાતના બહારવટિયાઓના રાસડા

પ્રતિકાબેન. એસ. ચૌધરી

પીએચ.ડી શોધણત્રા

સૌરાષ્ટ્રના બહારવટિયા વિશે ઝવેરચંદ મેઘાણીએ સોરઠી બહારવટિયાના ત્રણ ભાગમાં આ સંદર્ભની કથાઓ સંપાદિત કરી છે. પોતાને થયેલા અન્યાયની સામે બહારવટી ખેલતાં આ બહારવટિયાઓ નેક - ટેક અને ઈન્સાનીયતની એક મિસાલ રજૂ કરે છે. સૌરાષ્ટ્રની સમાંતરે ઉત્તર ગુજરાતમાં પણ મીરખાન અને ગણેશભા વિષયક કથાઓ કંઠપરંપરામાં હૈયા અને હોઠે ચડી ગયેલા આ બહારવટિયાઓના સર્મપણની કથા રજૂ થઈ છે. આજે પણ ઉત્તર ગુજરાતના ગ્રામપરિવેશમાં ઉત્સવપર્વ નિર્મિતે મીરખાનજી, ગણેશભા ના જીવનસંદર્ભને અભિવ્યક્ત કરતા રાસડાઓ કંઠપરંપરામાં જીવંત છે.

આવા રાસડામાં નીતિરીતિ પર પ્રકાશ પાડવામાં આવે છે બહારવટિયાઓના કૃતિઓની સાંગોપાગ છણાવટ એમા રજૂ થાય છે.

ઉત્તર ગુજરાતના આ બહારવટિયાઓના પરાક્રમ અને સર્મપણની ગાથા આજે પણ લોકમુખે જીવંત છે. જેમાં મીરખાનજી અને ગણેશભાના વ્યક્તિત્વની છબી ઉજગર કરતા રાસડાનો અહીં વિગતે પરિચય કરાવવાનો ઉપક્રમ છે. સૌ પ્રથમ આ આનર્તના બહારવટિયાઓના રાસડા વિશે જોઈએ.

મીરખાનજી નો રાસડો

ગામ સરીયદના વાસી મીરખાનજી,
 ગામ સરીયદના વાસી રે લોલ,
 ડભોડા નોકરી માંડી મીરખાનજી
 ડભોડા નોકરી માંડી રે લોલ,
 વિજાપુરમાં હવલદાર હતા મીરખાનજી
 વિજાપુરમાં હવલદાર હતા રે લોલ,
 આવ્યા પોતના ગામ મીરખાનજી
 આવ્યા પોતના ગામ રે લોલ,
 પોતાની માતા મહેણાં બોલે મીરખાનજી
 પોતાની માતા મહેણાં બોલે રે લોલ,
 તારો તો બાપ શૂરો હતો મીરખાનજી
 તારો તો બાપ શૂરો હતો રે લોલ,

શૂરાના શૂરા તમે થાવો મીરખાનજી
 શૂરાના શૂરા તમે થાવો રે લોલ,
 એટલુ કીધુને રીસ ચડી મીરખાનજીને
 એટલુ કીધુને રીસ ચડી રે લોલ,
 આવ્યા પાટણ જેવા શહેર મીરખાનજી
 આવ્યા પાટણ જેવા શહેર રે લોલ,
 ગોપળ ગાંધીની દુકાન તોડી મીરખાનજીએ
 ગોપળ ગાંધીની દુકાન તોડી રે લોલ,
 સવામણ લોબાન કાઢ્યો મીરખાનજીએ
 સવામણ લોબાન કાઢ્યો રે લોલ
 આવ્યા હજીબાવાની કબરે મીરખાનજી
 આવ્યા હજીબાવાની કબરે રે લોલ
 તલવારોની અણીએ ધૂપ કીધા મીરખાનજીએ
 તલવારોની અણીએ ધૂપ કીધા રે લોલ
 હાથેળીયોમાં હવન કીધો મીરખાનજીએ
 હાથેળીયોમાં હવન કીધો રે લોલ,
 હાજી બાપો પ્રસન્ન થયા મીરખાનજીને
 હાજી બાપો પ્રસન્ન થયા રે લોલ,
 માગે માગે મીરખાનજી તુ મુખે માગે
 જે માગે તે તને આપુ રે લોલ,
 ધનના જાયો બાપુ મારે મૌલન જોઈયે
 બાપુ ફરતી ગુજરાત જોવી રે લોલ,
 ત્યાંથી ઊંટ ઘોડા હાલ્યા મીરખાનજીના
 ત્યાંથી ઊંટ ઘોડા હાલ્યા રે લોલ,
 આયા વાંસો રોડા ગામ મીરખાનજી
 આયા વાંસો રોડા ગામ રે લોલ,
 કાળુ મુખીની ઘોડી કાઢી મીરખાનજીએ
 વાડો કાપીને ઘોડી કાઢી રે લોલ,
 ત્યાંથી ઊંટ ઘોડા હાલ્યા મીરખાનજીના
 ત્યાંથી ઊંટ ઘોડા હાલ્યા રે લોલ,
 જૈનોના દેરાસર લૂટ્યાં મીરખાનજી
 જૈનોના દેરાસર લૂટ્યાં રે લોલ,

ત્યાંથી ઊંટ ઘોડા હાલ્યા મીરખાનજીના
 ત્યાંથી ઊંટ ઘોડા હાલ્યા રે લોલ,
 પાટણનું સોનુ લૂટ્યુ મીરખાનજી
 પાટણનું સોનુ લૂટ્યુ રે લોલ,
 ગાયકવાડને ભેગા થયા મીરખાનજી
 ગાયકવાડને ભેગા થયા રે લોલ,
 ગોરોની મોટરો હેંડી મીરખાનજી
 ગોરોની મોટરો હેંડી રે લોલ,
 ચાંદખાંન ભડાકે માર્યા મીરખાનજી
 ચાંદખાંન ભડાકે માર્યા રે લોલ,
 મીરખાનને ઝીલી પાડ્યા મીરખાનજી
 મીરખાનને ઝીલી પાડ્યા રે લોલ,

(મહિતી દાતા : સામોઢિયા મગનલાલ લક્ષ્મણદાસ)

પ્રસ્તુત રાસડામાં ઉત્તર ગુજરાતના નામાંકિત બહારવટિયા મીરખાનજી વિશે વાત કરવામાં આવી છે. સરીયદ ગામ ના રહેવાસી એવા મીરખાને ડભોડામાં નોકરી અને વિજાપુર માં હવલદારી કરી હતી. તેમની માતાએ મહેણુ માર્યું કે તમરા પિતાજી જેવા શૂરવીર થાજો અને નામ ઉજાળજો અને મીરખાન ને રીસ ચડી જેના પરિણામ સ્વરૂપ મીરખાને પાટણ શહેરમાં આવીને સૌ પ્રથમ ગોપાળ ગાંધી ની દુકાન તોડી અને સવામણ લોબન લઈને હજીબાવાની કબરે તલવાર ની અણીએ ધૂપ કર્યો. હજીબાવાએ પ્રસન્ન થઈને જે માંગે તે આપવાનુ વચન આપ્યુ. મીરખાને ધન લેવાની ના પાડી કેમ કે ગુજરાત ફરવુ હતુ. પછી મીરખાનજી ઊંટ ઘોડા લઈ વાંસારોડા ગામ પહોંચે છે. મુખીની ઘોડી, જૈનો ના દેરાસર, પાટણ નુ સોનુ લૂટ્યું. ગોરોની મોટરોમાં બેઠા અને ગોળી નો શિકાર બન્યા ચાંદખાન માં મૃત્યુ પામ્યા આમ તેમને કેટલા ગામો લૂટ્યાં એના વિશે ની વાત આ રાસડા માં કરવામાં આવી છે.

ગણેશભાનો રાસડો

ઉગ્યો શરદ પૂનમનો ચંદ્ર

ગણેશ જનમ્યા કાલમાં રે....

ગણેશભાન હીરચીરનાં બાણોતીયાં

ગણેશભાઈ ન સોનાના મારણીયા

ગણેશભાઈ ન પારણે હીરની દોરકુંવર

ગણેશ જનમ્યા કાલમાં રે.....

બાસણા ગામના દરજીડા વીરા વેધવું

ગણેશભાઈ ન વાઘલા સીવીને વેલા આય
 કુંવર ગણેશ જનમ્યા કાલમાં રે....
 બાસણા ગામના લવારી વીરા વેઘવું
 ગણેશભાઈ ન કાંસણો ઘડીને વીરા વેઘવું
 કુંવર જનમ્યા કાલમાં રે....

ગણેશભાઈ તો સાતપાંચ વરસના થયા રે

ગણેશભાઈ તો લઈ પાઠીન ભણવા ગયા રે

ગણેશભાઈ તો ભણી ગણીને નવચંદ થયા રે
 ગણેશભાઈ ન લીલીઘોડીને પીળા ચાબખા રે
 ગણેશભાઈ તો ઘોડીલે અસવાર કુંવર ગણેશ
 જનમ્યા કાલમાં રે....

ગણેશભાઈ તો માંથ મેવાસી મોળીયા રે
 ગણેશભાઈ ન બાજુબાજુ બાજુબંધ ડેરખા
 ગણેશભાઈ ન ખભે કંડાયા ખેસ કુંવર
 ગણેશ જનમ્યા કાલમાં રે....

બાસણા ગામનાં લવારી વીરા વેઘવું રે
 ગણેશભાઈ ન ગળે તરખૂણીયાં તીર કુંવર
 ગણેશ જનમ્યા કાલમાં રે...

ગણેશભાઈ ન કોટે પરસાણ ટુંપીયા રે..
 ગણેશભાઈ ન જુધે જવાની ઘણી ઉસ રે
 કુંવર ગણેશ જનમ્યા કાલમાં રે....

ગણેશભાઈ ન ખારાતણી ફોજ્યો આવ રે
 ગણેશભાઈ ન બેની કર કંસાર ચૌધરી જાઉ રે
 રણવટ જુધવા પીરસ રે.....

ગણેશભાઈ ધરઘણીયાણી પીરસ રે
 જમો જમો સાકર ભઈના વીર ચૌધરી
 રણવટ જુધવા રે

ધનસ ધનસ જામાંમાની કુખે કુંવર જનમ્યો રે
 ધનસ ધનસ સાકર ભઈની કેળ કુંવર ગણેશ
 જનમ્યા કાલમાં રે...

ગણેશભાઈ નો ભરાબ્યોના ટેબલે

મારયો ખારાનો ઠાકોરીયો રે
 ગણેશભાઈ ન ઉગમણી ભૂમો પડી રે
 ગણેશભાઈ ન આથમણી જાયવાર ચૌધરી
 સરકારી બંધવા નહી મળે રે..
 ગણેશભાઈ સેનાતણી સાયો બણ રે
 ગણેશભાઈ ન રૂપાતણી જાય જોણ
 સરકારી બંધવા નહી મળે રે....
 ગણેશભાઈન ધનસ ધનસ જોડનારાની જીભ ન રે
 જોડનારા ન નવખંડ ધરતીમાં નામ રાખ્યાં રે
 કુંવર ગણેશ જનમ્યા કાલમાં રે...

(મહિતીદાતા:ચૌધરી તખીબહેન)

અહીં જે રાસડો પ્રસ્તુત છે તે રાસડો ચૌધરી સમાજના ગણેશભાઈ નામના વ્યક્તિના પરાક્રમો તેમજ ગામ પ્રત્યેની વફાદારી, પ્રામાણિકતા પ્રગટ કરતો રાસડો છે. પહેલાના સમયમાં ચોરીના બનાવો ખૂબ જ બનતા હતા. અને આ ચોરોથી આખા ગામનું રક્ષણ કરી પોતાના સાહસ અને પરાક્રમથી ઠાકોર ચોરોથી ગામનું રક્ષણ કર્યું હતું.

અષાઢી બીજના દિવસે આ રાસડો ગવાય છે. ગણેશભાઈ નામના વીરકુંવરે ખારા ગામના ઠાકોરોથી ગામમાં ચોરી થતી અટકાવી અને છેલ્લે ભરાબ્યોના ટેબે જ્યારે તેમણે બધા ઠાકોરોને માર્યા પછી ઝાડ નીચે વીસામો કરવા બેઠા ત્યારે ઝાડ પાછળ સંતાયેલા એક ઠાકોરે જોયું કે તેમણે બક્તર કાઢ્યું છે કે તરત જ તેમને પાછળથી ભાલો ભૂકી દીધો અને ત્યારે તેમના ભાઈ ઓ આવી પહોચ્યાં અને તેમને વચન આપ્યું કે અમે તેને મારી નાખીશું એવું વચન લીધા બાદ જ પોતાના પ્રાણ છોડ્યા હતા. મરતા મરતા પણ ગણેશભાઈના વચનો અને વીરતાથી આખા ગામમાં તેમની અલગ જ છાપ મૂકી જેથી આજે પણ તેમના આ રાસડા ને ગાઈને આખું ગામ યાદ કરે છે.

રાસડા મોટે ભાગે પ્રસંગો, તહેવારોને સુસંગતે ગવાતા જોવા મળતાં હોય છે. ઉત્તર ગુજરાતના બહારવટિયાઓ વિશે રાસડા જોઈએ તો ખૂબ જ ઓછા અને નામશેષ થયેલા જોવા મળે છે.પરંતુ કંઠસ્થ રીતે વૃધ્ધલોકોમાં ક્યાંક ગવાતા નજરે પડે છે. આ રાસડા મોટેભાગે કોઈ ઘટના કે બનાવના અનુસંધાનમાં પ્રસંગ ને અનુરૂપ ગવાતા જોવા મળે છે. આમ જોઈએ તો રાસડા ના સાત પ્રકારો પડે છે. જેમાં પૌરાણિક, દંતકથાત્મક, ઐતિહાસિક, અંધશ્રદ્ધાના, કલ્પનાત્મક, પ્રણયવિષયક, સામાજિક તેમજ અન્ય રસડા જોવા મળે છે.